

відвідувачі могли харчуватися безоплатно¹⁰³. Значно розширило свою роботу на Волині й ПТДЖВ, яке наприкінці листопада 1916 р. налічувало уже 16 відділів¹⁰⁴.

Помітну активність в Овручі проявляв на початку 1916 р. Єврейський комітет допомоги біженцям. Саме тоді у Новограді-Волинському працювало відділення Петроградського комітету допомоги євреям, постраждалим від воєнних дій. Продовжував свою діяльність Київський комітет Товариства допомоги єврейському населенню, постраждалому від військових дій. Зокрема, в його бюлетені № 5 від 1916 р. зазначено: «Діяльність Київського комітету щодо організації та надання допомоги постраждалому від війни єврейському населенню суттєво відрізняється від діяльності інших єврейських Комітетів допомоги жертвам війни. На долю Київського комітету випало надання допомоги єврейському населенню на театрі військових дій у багатьох пунктах Волинської та Подільської губернії та в Галичині. ...Доводиться обслуговувати тих, котрі після пережитих жахів біженства та виселень перебувають у вічному страху нових важких випробувань, поневірянь і мандрів. У важкому страху перебувають не лише біженці та виселенці, а й більшість місцевого населення в Рівненському та Кременецькому районах... Як у Подільській, так і у Волинській губерніях необхідно в поточний час створити спеціальні «евакуаційні фонди» для надання екстреної та швидкої допомоги населенню на випадок евакуації»¹⁰⁵. 1916 р. в Рівненському, Кременецькому та Сарненському повітах Волинської губернії й окремих пунктах комітет обслуговував понад 10 тис. біженців і стільки ж розореного місцевого єврейського населення. Він матеріально підтримував дітей солдатів-євреїв Південно-Західного фронту, виділяв кошти на забезпечення юдеїв пасхальною їжею. Зокрема, упродовж пасхального тижня загальний обсяг святкової пайки на одного біженця становив близько 3 руб. – 3 руб. 25 коп. Крім того, уповноважені комітету на місцях закупували борошно для централізованого виготовлення маці¹⁰⁶.

7.4. Революційні події на Волині у 1917 р.

У першому кварталі 1917 р. на Волині тривали завершальні бої на згаданому вище Червищенському плацдармі, створеному росіянами на лівому березі р. Стохід у липні 1916 р. Німецькі й австрійські збройні сили, бажаючи швидко витіснити суперника, використовували сучасні бойові засоби й навіть вдавалися до використання хімічної зброї. Російські війська не мали належного захисного спорядження, а відтак не були готові до такого розвитку подій, залишаючи тут своє здоров'я та життя. Втрати російських військ, що відступали, були досить значними. У літературі можемо знайти відомості про загибель 8–12 тис. солдатів 3-ї російської армії¹⁰⁷.

¹⁰³ Білобровець О. Допомога польської громади Волині біженцям в роки Першої світової війни. *Матеріали Всеукр. наук. конф. «Війни і збройні конфлікти у Східній Європі в XX – на початку XXI століть»*. Житомир, 2015. С. 37.

¹⁰⁴ Коженювський М. За Золотими ворітьми. Суспільно-культурна діяльність поляків у Києві в 1905–1920 роках. Київ, 2015. С. 78.

¹⁰⁵ Держархів Київської обл. Ф. 445. Оп. 1. Спр. 373. Арк. 1, 4.

¹⁰⁶ Там само. Арк. 5–6 зв.

¹⁰⁷ Шабала Я.М. Перша світова війна. Українська революція (1914–1921 рр.)... С. 301; Гулько Г. Маловідома сторінка Першої світової війни на Волині. Червищенський плацдарм. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Перша світова війна на Волині та Волинському Поліссі* : наук. зб. / упоряд.: Г. Бондаренко, А. Силюк, П. Хомич. Луцьк, 2016. Вип. 58. С. 125.

Краєзнавець Геннадій Гулько, описуючи наслідки прориву Червищенського плацдарму німецькими й австрійськими військами, зазначає: «Не проявило... під час тих подій себе й російське командування... не змогло оперативно взяти заходів по координації частин на плацдармі та артилерії на правому березі Стоходу. Безпорадними виявилося воно й при забезпеченні надійними засобами доставки резервів... після цієї поразки ряд вищих командирів 3-ї армії втратили свої посади. Не варто скидати з рахунку обставину, що на час боїв за плацдарм весною 1917 року російський офіцер та солдат вже не відповідав гатункам 1914 та навіть 1916 років. Наприкінці 1916 – початку 1917 років особливо відчувалося зменшення мотивації у захисті держави, відсутність ідеологічного підґрунтя «війни до переможного кінця» та зростаюча... більшовизація армії. ...Невідомо, про те, скільки ж українців, зокрема й наших земляків – волинян, були серед жертв Червищанського плацдарму, але безсумнівно, що вони там були і загинули за чужі для себе інтереси»¹⁰⁸. Після відступу росіян із Червищенського плацдарму інтенсивні бої на Волині припинилися, а у революцію Волинь увійшла й надалі розділеною фронтом по річці Стохід.

Революція 1917 р. в Росії мала доленосні наслідки і на загальносвітовому рівні, і в регіональному вимірі. Динамічний розвиток подій, який був започаткований зреченням Миколи II, сприяв зростанню національного руху на території колишньої імперії. Ці тенденції простежувались і в українських губерніях, зокрема на теренах прикордонного Волинського краю (рис. 128, 129).

Рис. 128. Демонстрація 1 травня 1917 р. на головній вулиці Луцька

Джерело: фото з книги Віктора Літевчука «Луцьк у старовинній листівці, гравюрі та фотографії»

¹⁰⁸ Гулько Г. Маловідома сторінка Першої світової війни на Волині... С. 127.

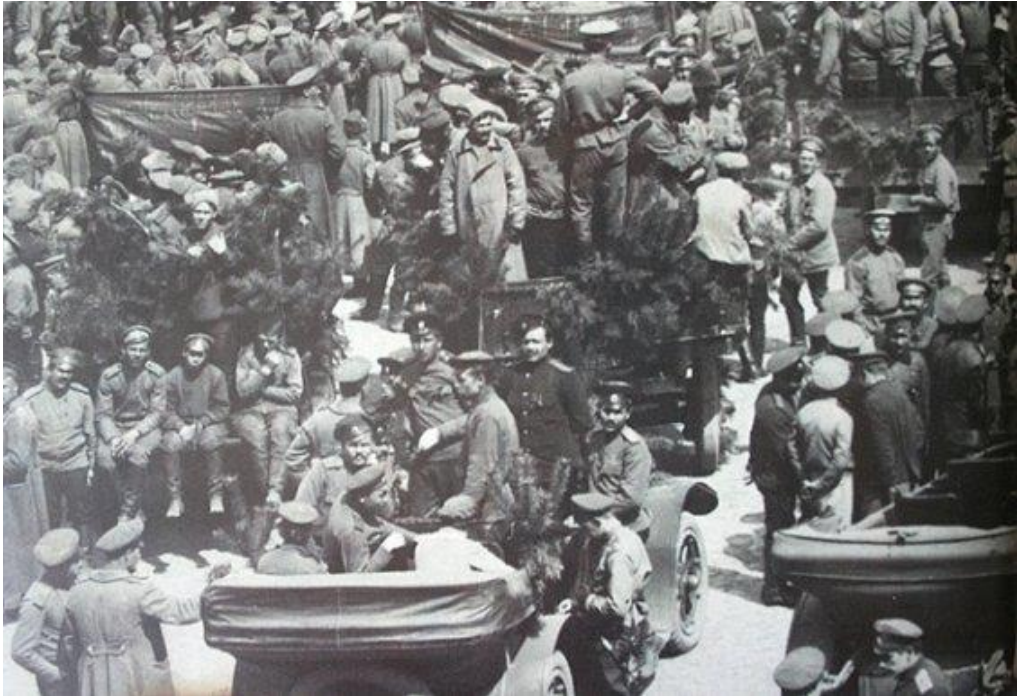

Рис. 129. Перше травня на вулицях Луцька

Джерело: з книги Віктора Літевчука «Луцьк у старовинній листівці, гравюрі та фотографії»

Невдовзі після Лютневої революції в Росії 4(17) березня 1917 р. постала Українська Центральна Рада (УЦР). Вона спочатку слугувала представницьким органом громадсько-політичних організацій, а після проголошення III Універсалу 7(20) листопада 1917 р. стала виконувати функції парламенту УНР.

Маловідомою залишається реакція волинського соціуму на лютневі події в Петрограді. Ще з радянського часу тягнеться традиція загальних тверджень, що волиняни довідалися про революцію в Петрограді на початку березня 1917 р. й позитивно прийняли цю звістку. Більшість авторів характеризують цей час як період багатолюдних мітингів і маніфестацій. Так, у Бердичеві навіть скинули пам'ятник імператорові Олександрові II. Сергій Лис зазначає, що в м. Луцьку звістку про зречення Миколи II офіційно повідомив командувач Особливої російської армії 17 березня 1917 р.¹⁰⁹

Із приходом до влади Тимчасового уряду розпочався процес зміни посадових осіб. Губернатори йшли у відставку. Їхні посади ліквідували, натомість створено мережу губернських комісарів. Аналогічний процес відбувався у повітах. Дореволюційні органи самоврядування – губернські та повітові земства, а також міські думи інкорпоровали у свій склад представників революційних організацій. Новий склад думи або земства обирав уже й нове керівництво. Так, 5 травня міським головою

¹⁰⁹ Лис С. Волинь в Українській революції 1917–1921 років: передумови, перебіг подій, наслідки : науково-методичні матеріали. Луцьк, 2017. С. 4.

Луцька міська управа затвердила Абрама Варковицького, який змінив на посаді Василя Малявчика¹¹⁰.

Історик Андрій Рацілевич зазначає, що на початку березня 1917 р. в Житомирі відбулося засідання представників громадських осередків губерніального центру, а вже 4 березня постав комітет громадських організацій. У цьому ж місяці в Луцьку постає Рада громадських організацій¹¹¹.

Ради об'єднаних громадських організацій де-факто стали найвищими органами влади до виборів літа 1917 р. Крім того, Тимчасовий уряд, як центральний орган державної влади в Росії після Лютневої революції, призначає на Волинь свого повноважного представника, який мав права та функції колишнього імперського губернатора – губернського комісара Андрія В'язлова (1862–1919 рр.). Уродженець Волині А. В'язлов до призначення на посаду волинського губернського комісара Тимчасового уряду вів юридичну практику, його обирали депутатом Державної думи першого скликання, 1915 р. був призначений уповноваженим Всеросійського союзу міст Південно-Західного фронту, де займався організацією санітарної справи, допомогою біженцям. Пізніше працював міністром юстиції в Українській Державі Гетьмана Павла Скоропадського, а 1919 р. очолив головну управу Українського товариства Червоного Хреста¹¹² (рис. 130).

Рис. 130. Андрій В'язлов (1862–1919 рр.).

Джерело: із книги М. Боювич «Члены Государственной думы (Портреты и биографии). Первый созыв» (Москва, 1906 р.)

Зречення Миколи II, ліквідація самодержавства та перехід влади до Тимчасового уряду в Російській імперії значно пожвавили громадську активність у країні. Саме

¹¹⁰ Там само.

¹¹¹ Рацілевич А. Організаційне оформлення українського національного руху на Волині (березень–червень 1917 р.). *Волинські історичні записки*. 2010. Вип. 4. С. 21, 23.

¹¹² Осташко Т.С. В'язлов Андрій Григорович. *Енциклопедія історії України*. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2003. Т. 1: А–В. С. 670; Пиріг Р.Я. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір. Київ, 2016. С. 165–169.

тоді на теренах Волинської губернії продовжили свою діяльність майже усі організації, пов'язані з допомогою знедоленому цивільному та військовому населенню краю (земські та міські союзи, Російське товариство Червоного Хреста, етнічні харитативні структури). Водночас закладалися нові громадські утворення. Оскільки революційні події були значною мірою детерміновані національним питанням, то, відповідно, найпотужнішу роль відігравали національні організації.

Навесні 1917 р. виникає Луцька українська громада, що її очолювали І. Головацький, Павло Голубович і Дідоренко. Активісти цієї структури поставили за мету «національне пробудження у місцевих українців» шляхом проведення лекцій і «відчитів», організації «вистав, концертів, забав», а також збору коштів на відкриття «народної школи»¹¹³. Першою помітною справою Луцької української громади стала організація національної демонстрації. Недільним ранком 30 квітня (13 травня) у Луцьку на площі біля замку Любарта зібралося чимало людей, які організовано рушили до Свято-Троїцького собору. «Попереду несли портрет Т. Шевченка, нашитий на великим блакитнім прапорі; поруч з ним – два національних прапори з написами: «Хай живе автономна Україна з федеративно-демократичною російською республікою». Далі йшов оркестр музики, за ним – співочий хор з парубків та дівчат в національній убранні; далі йшли солдати піші, а за ними – кінниця, на чолі котрої красувався, між іншими прапорами, запорозький прапор з хрестом, сонцем, місяцем й зорями. Позаду усіх їхали автомобілі та дві пари волів з возами. На першій возі був плакат “Земля і воля”», – повідомляла газета «Нова рада» у травні 1917 р.¹¹⁴

На соборному цвинтарі учасники демонстрації відправили панахиду по Т. Шевченку. Звідти маніфестанти вирушили до залізничного вокзалу, а потім – до «городського бульвару», де відбувся мітинг. Почергово виступили Черкаський, Сологуб, Дідик і Музика. Також виголосив промову представник місцевої чеської організації пан Гозак. Прикметно, що ані від євреїв, ані від поляків чи росіян промовців на українському мітингу не було. Паралельно із мітингом відбувався збір коштів на заснування в Луцьку української школи, а продаж листівок із портретами українських письменників перетворився на аукціон.

У цей період постає й Ківерцівський український гурток «Єднання», який відповідно до статутних засад мав право «засновувати читальні, кооперативи, уряджувати лекції, відчити, театральні вистави, видавати книжки, часописи, улаштувати прогулянки, концерти»¹¹⁵.

Український національний рух, як, зрештою, й інші, фінансувався здебільшого за рахунок пожертв. Для збору коштів по усій Україні та за її межами Українська Центральна Рада організувала День Національного фонду. Так, у Рівному такий день українські організації провели 21 травня (ст. ст.), на Зелені свята. Від самого ранку вулицями міста ходили спеціальні збирачі зі скриньками. За пожертви вони давали букетики з барвінку та спеціально виготовлені емблеми з написом «На Український

¹¹³ Нова рада. 1917. № 21. 26 квіт. С. 2.

¹¹⁴ Нова рада. 1917. № 34. 9 трав. С. 4.

¹¹⁵ Рацілевич А. Організаційне оформлення українського національного руху на Волині (березень-червень 1917 р.). Волинські історичні записки. 2010. Вип. 4. С. 24–25.

національний фонд». У центрі міста було виставлено кіоск із газетами, книжками та портретами письменників. О першій годині дня над Рівним залунала музика – на підтримку українського руху йшов військовий оркестр. Біля казарм Курського полку відбулася панахида по Т. Шевченку, опісля – мітинг, під час якого голова рівненської української громади Федір Сумневич виголосив промову про Шевченка, а Маркіян Черановський розповів про Центральну Раду та Національний фонд.

Навесні 1917 р. постала Рівненська «Просвіта» та місцевий військово-спортивний комітет, який займався популяризацією військово-підготовчих навичок серед місцевої молоді¹¹⁶. Загалом українські військові організації м. Рівне були доволі потужними. Поступово саме українці очолили загальнодемократичні організації в цьому місті. 17 липня того ж року в Рівному відбулися перевибори виконкому Ради солдатських депутатів гарнізону. Його головою став представник українських організацій Г. Денисенко. Також українці обійняли посади двох товаришів голови та секретаря виконкому¹¹⁷.

Український рух у Коростені набув організаційних форм на Великодні свята (найбільше християнське свято того року припало на 5(18) квітня) 1917 р. Тоді була створена й місцева «Просвіта». Початково до неї записалося 120 осіб – «селян, залізнодорожних служачих, робітників та солдат місцевих шпиталів». Очолив її Кодлубовський. При «Просвіті» функціонувала бібліотека. 21 травня в Коростені також відбувся збір на Український національний фонд¹¹⁸.

Місто Острог, за свідченням очевидця, солдата Миколи Павлюченка, було «наскрізь пройняте специфічним духом чорносотенства»¹¹⁹. Українські організації тут постали серед військовослужбовців. Ініціаторами стали лікар Гацанюк і солдат Тишко. Саме вони організували український концерт, заснували «Українське товариство 26 запасного полку», «Просвіту» та філію «Військового клубу ім. Полуботка». Українському руху активно протидівав директор острозької жіночої гімназії Федір Кутневич.

Після створення УЦР локальні активісти українського національного руху організували Волинську українську раду. Її очолив Самійло Підгірський (1888–1945 рр.) – член ковельської «Просвіти», УЦР, а згодом – парламентар міжвоєнної Польщі. 10–12 (23–25) травня з ініціативи Волинської української ради відбувся з'їзд представників усіх українських організацій регіону, на якому були присутні близько 300 осіб, зокрема представники «Просвіти», гуртків, селянських спілок тощо¹²⁰. Таких з'їздів було декілька. На них утворено Волинську губернську українську раду. Водночас формувалися повітові українські ради, осередки політичних партій, «Просвіти», Селянська спілка та ради селянських депутатів, філії військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка.

¹¹⁶ Дем'янюк О.Й. Військово-політичні аспекти розвитку Волинської губернії у 1914–1921 рр. Луцьк, 2011. С. 107–108; Дем'янюк О.Й. Волинь в Українській революції: доба Української Центральної Ради. Луцьк, 2018. С. 70–75; Понедельнік Л. Волинська «Просвіта» в боротьбі за національне відродження. *Науковий вісник Східно-європейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Історичні науки*. 2016. № 3. С. 63–64.

¹¹⁷ Робітничка газета. 1917. 18 лип. № 112. С. 3.

¹¹⁸ Народна воля. 1917. 10 черв. № 31. С. 3.

¹¹⁹ Нова рада. 1917. 1 черв. № 52. С. 4.

¹²⁰ Рацілевич А. Організаційне оформлення українського національного руху на Волині (березень–червень 1917 р.). *Волинські історичні записки*. 2010. Вип. 4. С. 25.

Перший селянський з'їзд Волинської губернії відбувся 21–24 травня 1917 р. в Житомирі. Його ініціатором виступала Волинська губернська українська рада та Волинський кредитний союз. На з'їзді були присутні понад 700 делегатів із усіх волостей Волині. Головою з'їзду обрано Самійла Підгірського. З'їзд розглянув багато питань, пов'язаних із тодішньою політичною й економічною ситуацією. Зокрема, присутні ухвалили постанову про запровадження в Росії «народної федеративної однопалатної республіки без президента» з «широкою національно-територіальною автономією України», неподільною частиною якої була й Волинь. Водночас автономна Україна мала забезпечити повні права національним меншинам¹²¹.

Серед інших вимог з'їзду були: боротьба зі спекуляцією; встановлення твердих цін на цукор, чай, нафту, шкіряні вироби, тканину, дрова, залізо, вугілля, а також твердої заробітної плати; виробництво та постачання селянам за низькими цінами реманенту; передача земель, що належали німецьким колоністам, у відання продовольчих комітетів; створення кооперативів і споживчих товариств. Півтора дня дискусій було присвячено земельній реформі. Пропонувалося скасувати приватну власність на землю й водночас утриматися від самовільного захоплення земельних ділянок¹²². Окрім земельного питання волинських селян турбувала і «шкільна справа». З'їзд виявив бажання запровадити україномовну освіту поступово: в перших класах – із вересня 1917 р., в інших – після вивчення учнями курсу української мови¹²³.

Селяни мали безліч претензій до старого державного ладу, з яким асоціювалося насамперед земство, тому Перший Волинський селянський з'їзд був налаштований радикально: «*Старе панське земство якнайскоріше має бути скасоване*». Із надзвичайно радикальними пропозиціями виступив з'їзд щодо реформи церкви, порушуючи питання українізації, відділення церкви від держави, скасування плати за надання духовних послуг й обрання священників і вищого духовенства парафіянами¹²⁴.

Другий Волинський селянський губернський з'їзд, який відбувся 7–10 жовтня 1917 р. під головуванням С. Підгірського, висловився за підтримку УЦР та підтвердив статус Волині як частини автономної України. Окрім того, постановив негайно видати закон про передачу земельних справ до земельних комітетів й Центрального українського земельного комітету; закликав селян взяти участь у виборах і до місцевих органів влади, і до Установчих зборів. На з'їзді також було порушено питання організації та діяльності Рад селянських депутатів. Унаслідок їх визнали «*революційними органами трудового селянства, які стоять на сторожі революції і... приймають участь в будівлі нової життя*». Серед їхніх завдань проголошувався контроль за діяльністю місцевої влади для збереження здобутків революції, а також участь окремих представників у громадських і продовольчих комітетах та радах військових і робітничих депутатів¹²⁵.

¹²¹ Громадянин. 1917. 4 лип. № 3–4. С. 7.

¹²² Там само. С. 8.

¹²³ Там само. С. 9.

¹²⁴ Там само.

¹²⁵ Український національно-визвольний рух. Березень–листопад 1917 року. Документи і матеріали / відп. ред. В. Верстюк. Київ, 2003. С. 831–833.

Період Української Центральної Ради позначився на Волині зростанням політичної активності не лише серед селян, але й у середовищі військових. Так, 19–20 червня (2–3 липня) 1917 р. військовослужбовці 165 піхотного Луцького полку на зборах Української військової громади заслухали та підтримали І Універсал УЦР¹²⁶. В означений період Рада військових депутатів у Волочиську (Старокостянтинівський повіт) де-факто набула функцій цивільної адміністрації й поставила собі мету «боротися з дорожнечою, спекуляцією, хабарництвом, анархією і безвідповідальністю осіб, підтримувати загальний політичний порядок, встановлений в Російській Демократичній Республіці, підтримувати тишу і спокій в містечку і на станції, стояти на сторожі збереження державного майна, сприяти поглибленню політичної свідомості»¹²⁷.

Революційні події 1917 р. відбувалися одночасно з продовженням збройного протистояння в контексті Першої світової війни. Так, 15 липня 1917 р. УЦР звернулася до населення Волині та Поділля щодо відступу армії Південно-Західного фронту внаслідок контрнаступу німецьких й австрійських військ¹²⁸. У відозві наголошувалося, що населення прифронтових теренів повинно готуватися «до всяких несподіванок». Людей закликали лишатися на місцях й обіцяли їм допомогу: «...Ми повинні готуватися до всього і мати силу, щоб пережити тяжкий час війни і твердо довести нашу вільну Україну разом з усією Росією до миру і щастя. Громадяне! Будьте спокійні і лишайтесь на своїх місцях»¹²⁹.

Революційне піднесення охопило й інші етнічні громади Волині – поляків, євреїв, чехів, які також самоорганізовувалися. Відбувалися повітові та губернські з'їзди, поставали етнічні органи самоврядування, політичні партії та громадські організації. У всіх виборчих кампаніях брали участь етнічні списки, подекуди їм вдавалось отримувати мандати, а у місцях компактного проживання – більшість голосів виборців.

Так, у березні 1917 р. поляки – репрезентанти Волинської губернії – взяли участь у з'їзді всіх польських організацій у Києві, ухвалою якого створено Польський виконавчий комітет об'єднання польських організацій (згодом – Польський виконавчий комітет на Русі (ПВК)), який розпочав створення власних регіональних філій – комісаріатів¹³⁰. Зокрема, ПВК призначив двох губернських комісарів на Волинь. Уже в червні 1917 р. в регіоні діяло два міські комісаріати ПВК – у Житомирі та Звягелі, а також 10 повітових (Дубно, Кременець, Луцьк, Острог, Овруч, Рівне, Старокостянтинів, Ізяслав, Звягель і Житомир)¹³¹. Станом на 15 червня 1917 р. на Волині функціонувало 19 різноманітних польських товариств й організацій¹³².

¹²⁶ Там само. С. 469–470.

¹²⁷ Комарніцький О.Б. Містечка Південної Волині в Українській революції 1917–1920 рр. *Славута і Славутчина: минуле та сучасне* : зб. наук. пр. Славута, 2003. Ч. 1: XIX–XX ст. С. 38–46.

¹²⁸ Нариси історії Української революції 1917–1921 років. У 2-х кн. / гол. авт. колект. В.Ф. Верстюк. Київ, 2011. Кн. 1. С. 176.

¹²⁹ Український національно-визвольний рух. Березень–листопад 1917 року. Документи і матеріали / відп. ред. В. Верстюк. Київ, 2003. С. 565–566.

¹³⁰ Більше про польський громадсько-політичний рух на Україні після Лютневої революції 1917 р. див.: Jabłoński H. *Polska autonomia narodowa na Ukrainie 1917–1918*. Warszawa, 1948.

¹³¹ *Zjazd Polski na Rusi w Kijowie w dniach 18–24 czerwca 1917 roku*. Winnica, 1917. S. 92.

¹³² Там само. S. 18

На початку травня 1917 р. поляки створили в Острозі Сільськогосподарське товариство, яке очолив слухач медицини Казимир Могильницький¹³³. Саме тоді у регіоні розпочинає роботу освітнє товариство «Польська матір Волинської землі» («Польська матір на Волині») з центром у Житомирі¹³⁴. Очолював згадану організацію єпископ М. Годлевський. Керівництво «Польської матері Волинської землі» ухвалило рішення щодо обов'язкової участі римо-католицького духовництва в роботі повітових філій товариства¹³⁵.

Стараннями «Польської матері Волинської землі» в Луцьку було відкрито польську народну школу, розраховану на 170 учнів. Крім того, у місті постала гімназія. На порубіжжі 1917/1918 рр. в Луцьку формується повітове (окружне) відділення «Шкільної матері», яке очолив ксьондз Валеріан Барановський. Під опікою цієї структури опинилася згадувана вище Луцька польська народна школа, у якій під керівництвом Антоніни Серковської працювало шестеро вчителів¹³⁶.

1917 р. в Рівному теж існувала польська народна школа, яка могла вмістити 140 учнів, гімназія та Польський дім¹³⁷. У Житомирі та Здолбунові постають підрозділи Польського товариства сприяння середній школі¹³⁸. Того ж року в Житомирі створено Союз польської молоді, який видавав газету «Голос молоді». Водночас виникає товариство «Патронат над молоддю»¹³⁹.

Упродовж 18–24 червня 1917 р. в Києві тривав III польський з'їзд на Русі, на якому була присутня й делегація з Волині. У роботі з'їзду взяли участь представники таких товариств: Польське товариство допомоги жертвам війни, Центральний громадянський комітет, «Польський дім», Польський комітет у Здолбунові, Комітет середньої школи в Житомирі, Гурток шанувальників сцени в Житомирі, Музичне товариство «Лютня» в Житомирі, «Матір польська» в Житомирі, Польський союз аграріїв у Старокостянтинові, «Сокіл», Товариство Св. Зіти в Житомирі, Товариство добродійності, Союз жінок, Союз польських учителів у Житомирі, Союз ремісників у Старокостянтинові, Союз зем'ян в Ізяславі й ін.¹⁴⁰

30 червня 1917 р. Польський виконавчий комітет звернувся з відозвою до УЦР, у якій декларував готовність до широкої співпраці: «Пані та панове! Ми маємо честь

¹³³ Tygodnik Kresowy. 1918. № 16. S. 2.

¹³⁴ Korzeniowski M. Uchodźcy z Królestwa Polskiego na Wołyniu w latach 1915–1918. *Ucrainica Polonica*. 2004. № 1. S. 144; Потапенко М. Польські громадські об'єднання Наддніпрянської України у березні–листопаді 1917 р. *Новітні тенденції вивчення актуальних проблем революційної доби (1917–1921 рр.)* : зб. наук. пр. Київ, Черкаси, 2012. С. 220.

¹³⁵ Потапенко М. Польські громадські об'єднання Наддніпрянської України у березні–листопаді 1917 р. *Новітні тенденції вивчення актуальних проблем революційної доби (1917–1921 рр.)* : зб. наук. пр. Київ, Черкаси, 2012. С. 225.

¹³⁶ Tygodnik Kresowy. 1918. № 7. S. 7.

¹³⁷ Rappaport B. Carat i rewolucja (trzy lata za frontem rosyjskim). Warszawa, 1919. S. 164; Tygodnik Kresowy. 1918. № 7. S. 7.

¹³⁸ Зарецька Т. Польське населення УНР в добу української Центральної Ради (1917–1918 рр.). *Історіографічні дослідження в Україні*. Вип. 13. Ч. 1: Україна – Польща: історія і сучасність / голова редкол. В.А. Смолій. Київ, 2003. С. 183.

¹³⁹ Andrzejkowiczówna W. Młodzież niepodległościowa w Żytomierzu. *Służba Ojczyźnie. Wspomnienia uczestniczek walk o niepodległość 1915–1918*. Warszawa, 1929. S. 372, 375.

¹⁴⁰ Zjazd Polski na Rusi w Kijowie... S. 5, 93–95.

повідомити Вам резолюцію щодо нашого ставлення до українського народу, яка була одностайно прийнята на З'їзді польських організацій в Києві 23 червня 1917 р. Ухвала є такою: «З'їзд польських організацій на Русі гаряче вітає прагнення братнього українського народу до політичного визволення й заявляє, що поляки відчують себе вічними громадянами цієї країни й готові співпрацювати у творенні основ власного життя українського народу із захистом прав польської національної меншини в Україні»¹⁴¹.

18 жовтня 1917 р. в Бердичеві відбувся військовий з'їзд поляків Південно-Західного фронту, на якому ухвалено рішення про створення Виконавчого комітету поляків Південно-Західного фронту. Структура була покликана координувати діяльність різних польських військових спілок у справі створення польських збройних формацій, допомоги військовим у поверненні до рідного краю тощо¹⁴². Із ініціативи цієї організації 1918 р. в Житомирі організовано польські офіцерські курси. Мета навчальних занять полягала у підвищенні загального освітнього рівня колишніх офіцерів російської армії польської національності. Такі освітні заклади частково фінансувала американська полонія¹⁴³.

7.5. Волинь у складі Української Народної Республіки й Української Держави Павла Скоропадського (листопад 1917 – грудень 1918 рр.)

Жовтневий більшовицький переворот 1917 р., який спричинив падіння Тимчасового уряду та кардинально змінив перебіг революційних подій, знайшов свій відголос і на Волині. Зокрема, Кременецька міська дума рішуче засудила дії більшовиків і висловила підтримку Тимчасовому уряду й Українській Центральній Раді. «25 жовтня цього року, більшовики підняли повстання в Петрограді з метою захоплення влади, абсолютно не рахуючись з тим, що цей виступ згубно відобразиться на фронті, ослаблює й без того виснажену армію та віддаляє скликання Установчих зборів. Ця спроба, на щастя, викликала рішучий осуд зі сторони величезної більшості революційної демократії в постаті діючої Армії, соціалістичних партій та органів місцевого самоврядування...», – записано в журналі міської думи Кременця від 4(17) листопада 1917 р.¹⁴⁴

Луцька міська дума теж засудила захоплення влади більшовиками й висловила свою підтримку УЦР¹⁴⁵. Водночас на початку листопада в місті був створений революційний комітет, який отримав підтримку збільшовізованих солдатів 126-ї піхотної дивізії, котра дислокувалась у місцевості Рожища. Натомість серед військовослужбовців Особливої та XI армії Південно-Західного фронту, які тоді перебували на Волині, відбувалася стихійна українізація. Однак «нечисленні

¹⁴¹ Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки. Ф. 1115. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1. Див. також: Zjazd Polski na Rusi w Kijowie... S. 76.

¹⁴² Tygodnik Kresowy. 1918. № 13. S. 7.

¹⁴³ Tygodnik Kresowy. 1918. № 10. S. 8.

¹⁴⁴ Держархів Тернопільської обл. Ф. 242. Оп. 1. Спр. 67. Арк. 85–85 зв.

¹⁴⁵ Лис С. Волинь в Українській революції ... С. 4–5.